

KRITIKAI LAPOK

a magyar tudományosság, szépirodalom és művészet érdekében.

II. évfolyam 5. szám.

1863. Febr. 1.

Megjelenik minden vasárnap 2—3 félvnyyi tartalommal.

Előfizetési díj új előfizetők részéről egész évre 10 ft. — félévre 5 ft. — negyedre 3 ft.

„ „ régi „ „ „ „ 8 „ „ 4 „ „ 2 „

Egyes szám ára 40 kr. Az előfizetések a „Kritikai Lapok“ szerkesztőségéhez (Pest, Nagyhid-
utca Redoute épület) intézendők.

Tartalom: A tudomány történetének kezdő pontjai. II. —
A m. tud. Akadémia munkássága III. — Válasz a magyar könyvészet
ügyében. — Nyílt tér. Dr. Lutter Nándor Groszmann Ig.-nak, vége. —
Tárcza: Vegyések. — Nyílt levelezés a Krit. Lapok ügyében.

A tudomány történetének kezdő pontjai.

II.

Az emberiség történetéről azon korból, mely a történeti-
rást megelőzte, az első történetírók is aránylag igen keveset je-
gyeztek fel. Tudományról a szó mai értelmében még ott be-
szélni nem lehet, hol a tudás első ága, az önismeret, csak nem
teljesen hiányzott, a tudás második ága pedig, a világismeret,
részint igen szűk, részint igen felületes volt.

Azonban nagyon tévedne, ki az ó kor emberét azért, mivel
tudása szűk körben forga s felületes vala, bárgyunak vagy tom-
paeszűnek, vagy abban, a mire fennmaradhatása végett szűk-
sége volt, tudatlannak képzelné. — Ellenkezőleg, a természet-
hez hű életmódja, folytonos mozgása és forgolódása a szabad ég
alatt, élelmi s önvédelmi gondjainak szüntelen való megújulása,
személyes tapasztalásai tömegét nagyra nevelték, s az állatok
társaságában vagy legalább közelében élvén, igen sokat elta-
nula tőlök, a minék maga is jó hasznát vehette. A tapasztalás
ma is a valódi ismeret és tudás, legdrágább ugyan és sokszor
veszedelmes, de egyszersmind leghitelesb forrása lévén, az ó kor
egyik és másik embere közt a fogékonyság kisebb nagyobb
foka s a tapasztalás kisebb vagy nagyobb összege tevé a leg-
szembetűnőbb különbséget; annál inkább, mert még ma is,

mikor a tanítás ügyessége némely tanárainkban már a tökély oly magas fokára hágott, melynél többet kívánni is alig lehet, ugyanazon tanárnak egyik tanítványából Humboldt Sándor válik, a többi száz meg száz pedig jó ha annyira viszi, hogy Humboldt Sándort megérteni s méltányolni képes.

Ha az egyes ember, mivel szemefüle élénk, vagy, mint népünk igenszép takarékossgal mondja, mivel csupa szemfűl, még ma is oly nagy különbséggel végzi ugyanazon iskolákat s forog ugyanazon körülmények közt, ugyanabban a világban, oly bámulatosan különböző sikerrel: mennyivel nagyobbak kellett lenni a különbségnek ember és ember tapasztalása és ennek nyomán tudománya közt az ókorban, ha például lánglelkű ifjúból Nestorrá öszült az egyik, míg a másik csak most szakadt el édes anyja közeléből s úgy állt ama másik mellé.

A közvetlen tapasztalás által szerzett ismeretek sokkal mélyebb s ennél fogva maradandóbb hatást gyakorolnak az emberre mint az, a mit csak másoktól hallunk vagy olvasunk; s az öregeket, ha jóakaratuak és beszédesek, akkor hallgatja legszivebben a fiatalság, mikor nem arról beszélnek a mit magok is csak hallottak vagy olvastak, hanem arról a mi velök, vagy szemök láttára, vagy épen általok történt.

Az emlékező tehetség soha sem felejt el a helyet, melyen valamely ismeretlen és váratlan veszélytől megrémült, vagy hol hosszú szomjuság után hűvös és tiszta forrásra talált.

S az emlékező tehetség vala sokáig a hallott hangok s a látott lények és tények, tünemények és körülmények egyedüli öre.

Mnemosynének hitta ezt a csodás tehetséget a hellén s Hesiodos őt nevezi a Musák édes anyjának, midőn énekli:

*Μνημοσύνης δ' ἑξαῦτις ἐράσσατο καλλιζόμοιο,
ἑξ ἧς αἱ Μοῦσαι χρυσάμπυκες ἐξεγένοντο
Ἐνέα, τῆσιν ἄδον θαλίαι, καὶ τέρψις ἀοιδῆς.*

A Musák neveit pedig így foglalta versekbe:

*Ταῦτ' ἄρα Μοῦσαι ἄειδον, Ὀλύμπια δώματ' ἔχουσαι
Ἐνέα θυγατέρες μεγάλου Διὸς ἐκγεγαυῖαι,
Κλειῶ τ', Εὐτέρπη τε, Θάλειά τε Μελπομένη τε,
Τερψιχόρη τ', Ἐρατώ τε, Πολύμνιά τ', Οὐρανίη τε,
Καλλιόπη θ'. ἧ δὲ προφρεστώτη ἐστὶν ἀπάσων.*

Az elsőt Kleiónak nevezi, mely név alatt még ma is a multak emlékét megújító történeiszetét értjük, s bizonyára nem csalatkozuk, a ki azt tartja, hogy a multak minél helyesebb és minél teljesebb ismereténél jobb előiskolája a jelenkori életnek nem is képzelhető, s hogy csoda volna, ha azok, kik az emberiség multjáról keveset vagy mit sem tudnak, ferde irányba nem terelnék, a jelennek hibás megítélése által, a jövőt.

Utolsónak Kalliopét teszi, az igék musáját, melyről azt mondja, hogy a fejedelmeket nyomon kíséri.

A musák adományaival kiválóbb mértékben megáldott férfiak legnagyobbjai, az kétséget ma már nem szenved, az irást és következésképen a nyelvtant megelőzött korban csak emlékezetből alkották meg csoda szépségű verseiket, s ezeket elzengvén vonák magokra kortársaik figyelmét, s verseikkel együtt szállt át az utókorra neveik emléke is.

A ki maga is már nem tapasztalatlan gyermek, s hosszabb életkoron át ifjabb éveire visszapillantván, földidezi emlékezetében a világ akkori képét: úgy fogja találni, hogy némely irányban az élet külsőségei roppant változáson mentek keresztül, mig némely más irányban most is úgy van mint volt régen.

E különbség a változandó és maradandó közt képezi, — ha közlelről tekintjük a dolgot, — az emberi elme folytonos ébresztőjét; s igen nagy szórakozottságra, vagy elmerültségre mutat, ha vannak korszakok, melyeknek embere annyira megfelejtkezik magasabb hivatásáról, hogy már ezt a különbséget sem veszi észre, hanem a változandóval úgy bánik, mint ha maradandó volna, s evvel úgy, mint amavval.

Ilyen korszakok jelölik az emberiség történetében a pangás éveit, melyek messziről tekintve visszaesés vagy hanyatlás képeben tünnek szembe. A béke, jólét és bőség éveire, mikor ezek nem csak meg valának, hanem örök időkre biztosítva is látszának lenni, rendszeren bekövetkezék előbb a pezsgő élet, minden térnek betöltése, minden erőnek megfeszítése, a szabadság teljes felhasználása; utóbb a kényelemvágy, a kényesség, a telhetetlenség, az önkénykedés, a féktelen uralkodás-vágy és a vetélytársak közti harcok; végre bekövetkezett a döntő ütközet s a győztesnek új harcok új győzelmek utáni szomja. A legdicőbb harcokat azonban, még a mindig győztes népek részéről is utóbb a kimerültség korszaka szokta követni, s a mely nép ezt is szerencsésen túléli, az lassan ismét üdüülhet és erősödüülhet s mintegy ujjászüüelve, újra kezdheti a növekedést, mint már

máskor is, és, mint minden a hold alatti világon, leginkább a körülményektől függ, további története mimódon fog alakulni.

Mi már közelebbről a tudomány sorsát illeti, ez igen szoros viszonyban van a népek küléletével. Szélesen egymástól messze lakó emberek igen lassan fejlődnek; sűrűn lakó s már ezáltal is mind gyorsabb mozgásra, mind pedig gyakoribb és közelebbi érintkezésre nem csak készített, hanem sok tekintetben kényszerített emberek mind érzelmileg, mind értelmileg sokkal hamarabb fejlődnek, s érintetlenül nem maradhat, ily gyakori érintkezés mellett, az akarat sem. Ebben van egyik főoka annak a nagy különbségnek ember és ember közt, melyet az ó római nyelv a lakhelyektől vett szavakkal fejezett ki, midőn a miveltebb embert elnevezé urbanusnak, s egész megjelenése módját urbanitasnak, ellenben a durvábbat rusticusnak, s magaviseletét rusticitasnak.

Általán véve nemünk multját, annak lefolyását sajátos dagály és apály jellemzi. Dagálynak nevezem a haladás korszakait, az erők megfeszítését, melynek nyomán, ha békés czélokra történik, mindenütt emelkedést látunk; apálynak ellenben a kimerültségre következő pangást, mely a többiek haladása mellett visszaesésnek látszik, sőt valósággal azzá lesz is, ha a pangás mellett még az erkölcsök hanyatlása is lábra kap, mint igen gyakran történt.

Ha ellenben az erők megfeszítése nem békés czélokra, hanem önzésből történik, emelkedést ugyan ekkor is idézhet elő, de ez csak arravaló, a mire a tragikus hősöké: hogy annál magasabbról bukván, kétségessé vagy épen lehetlenné tegye rájuk nézve a későbbi feltámadásnak még reményét is.

Dagály vagy apály, a tudománynak egyik sem kedvezett eddig. Egész nemzetek nemzetül eddig a tudomány érdekében csak keveset tettek közvetlenül. Egyes kiváló elmék, egyes kiváló fejedelmek, városok, testületek, igen; de a népek eddigi történetében csak az éjszakamerikai államok egyesületének szerzői gondoskodtak valóban nagylelkűleg arról, hogy a tudomány forrásai élénkül buzogjanak, s hogy mindenkinek legyen módja belőlök szüksége és tetszése szerint meríteni. S a tudomány ottan valóban már is nagy dolgokat vitt végbe. Sajnos, hogy az önzés fékezését az önzésre bízták ott is s ennek dúlásai alatt pusztul, a mit Washington György, Franklin Benjamin és Payne Tamás oly világos észszel, oly meleg szízzel s oly erős akarattal terveztek, rendeztek és megállapítottak.

S nálunk? Arczpirulással irom le a sajnos tényt, hogy még az abéczére nézve sem tudtunk megállapodásra jutni. S mivel annak, a ki azt mondja, hogy ő országos törvényt, mely a betűket szabályozná, nem ismer, másnak pedig engedelmeskedni nem tártozik, s midőn ő ugy ir a mint neki tetszik, csak azt teszi, a miben neki nem parancsolhat senki, — mivel mondom annak, a ki ezt mondja, a közélet logikája szerint tökéletesen igaza van: remény sincs egyhamar, hogy nyelvünk terjedésének egyik főakadályát, szabályai elégtelenségét s írásjegyeink ingatagságát, eloszolni lássuk. Már pedig mindaddig, míg az abéczét tisztába nem hozzuk, minduntalan kénytelenek leszünk a tudomány kezdő pontjaira vissza visszatérni.

A. n. n. i. sz.

A m. tud. Akadémia munkássága.

III.

1863-ik évi januaribusban.

A nagygyűléseken, s a közülésen kívül, melyekről már szoltunk, az akadémia ez évi munkásságát jan. 2-án avval kezdte, hogy a Teleki jutalomra a mult év utolsó napjáig beküldött pályaműveket számba vette s megbiráltatás végett a nyelv-és széptudományi osztályhoz tette által.

Az így számba vett s birálat alá bocsátott komoly szinművek nevei: 1. Hölgyrabló, trag. 5 felv. 2. Eskü és kötelesség. Ered. trag. 4 felv. 3. Rosz eszközök Ered. szomorújáték 5 felv. 4. Tarnóczi Sára. Dráma 5 felv. 6. Karaffa. Szom. 5 felv. 6. Laczkfi Imre. Ered. szom. 5 felv. 7. II. Lajos. Dráma 5 felv. 8. Masodik Lajos király. Ezen utolsó azáltal tünt ki már is, hogy nevén kívül még szükségesnek tartotta rá irni, hogy ő eredeti és történeti szomorújáték; tovább azáltal, hogy 6 felvonásos, daczára Horácz elemi, tehát örökké érvényes intésének:

(„Neve minor, neu sit quinto productior actu

Fabula, quae posci vult, et spectata reponi!“)

Végre azáltal, hogy csak dec. 30-án indított utnak s a határnap eltelte után érkezett be.

Érdekes dolgokat olvasánk az egyes jeligékben is, melyek alatt e művek beadattak. A Hölgyrabló például így bölcselke-

dik: „Erkölc az emberiség létalapja; az ezen kívül talált alap fejezné ki az archimedesi pontot, honnan sark(á)ból lehetne kifordítani a világot.“

Kár, hogy a forrás, melyből e nagyhangú badarság merített, nincsen kimutatva. Hadd venné az ember vizsgálat alá s tűzne jelt melléje, mely vize minőségére tenné a meríteni kívánót figyelmessé!

Az Eskü és kötelesség így szavalva lép be: „Egy fejedelemnek szívét, életét fel kell áldozni az ország javáért.“

Ez sem mondja, hol vette az áltanok e csoda-születését, mely mondja ugyan, hogy mit kell tenni, t. i. hogy fel kell áldozni; azt is mondja mit kell áldozni, t. i. szívét életét egy fejedelemnek, azt is mondja hogy kinek kedvéért kell egy fejedelem szívét életét áldozni t. i. az ország javáért; csak arra nézve hagyja az olvasót teljes tudatlanságban, hogy ki tartozik egy fejedelemnek szívét életét feláldozni, valamint arra nézve is, hogy melyik istennek kell ilyen áldozat, s melyik ország javát lehet megvásárolni rajta! Hiába írta meg Horácus hogy *Scribendi recte, sapere est et principium, et fons?*

Jan. 5-én a VI-ik osztály *) ülésében Kubinyi Ferencz t. tag olvasá fel Petkó János selmeczi tr. és l. tag székfoglaló értekezését „Az őslény- és földtani főkorszakok alap-okáról.“ Ezen értekezést az jellemzi leginkább, hogy az eddig szerzett ismeretek összes eredményét összefoglalva, tudományra törekszik, s e szempontból mindent ad, a mit a tudománytól várhatunk: egyiséget, világosságot, összhangzást s egyfelől megnyugvást, másfelől további munkásságra ösztönt.

Ugyanakkor olvastatott fel a külföldön élő Nagy Károly r. tag értekezése, melyet bevezetésül lehet tekinteni legújabb nagyobb művéhez, melyet ismét francziául írt, (l. Kr. L. 1862. 5. sz.) s melynek czime: *Mémoire sur le système solaire.*

Ezen bevezetésre szintén illik, a mit Petkó János értekezéséről mondtunk. Ez is az eddig szerzett ismeretek összes eredményeit foglalja egy pontba, hogy velők, mint a nap sugarainak egy pontba gyűjtött fényével és hevével világítson és gyűjtson!

*) Egyszer mindenkorra ide igtatjuk az Akadémia osztályainak sorát.

Az I.	osztály a	Nyelv- és széptudományi;
a II.	„	philosophiai;
a III.	„	törvénytudományi;
a IV.	„	történelmi;
az V.	„	mathematikai;
a VI.	„	természettudományi.

E két felolvasás, akár a választott tárgyak nagyszerűségét tekintjük, akár a könnyedséget, melylyel a magyar szellemi élet két már nem újoncz leventéje kiki a magáét oly vonzóvá, oly érdekessé tudta tenni, minden esetre sok és magas reményekre jogosítja fel a nemzetet, de egyszersmind új igényeket is támaszt. Deteriora reliquimus, inventis melioribus, éneklé a római nép Ceres ünnepén, azt akarván mondani, hogy a ki a buzakenyeret ismeri, fanyalog, ha makkot kell rágnia.

A II. III. és IV. osztályok együtt tartják üléseiket. Ilyen volt jan. 19-én, melyben Dósa Elek mint I. tag foglalá el székét az akadémiában. Dolgozatának czime: Jogtani értekezés az erdélyhoni evangelico-reformatusok egyháza közjogtani bel- és külviszonyairól. Az épen oly alapos, mint kimerítő és világos dolgozat szerzője, szerzője egyszersmind az „Erdélyhoni jogtudomány” című remek munkának, Marosvásárhelyen mint a főiskola tanára hirdeti a polgári békés együttlét alapfeltételeit, a jogtant.

Ezt követte Horváth Cyrill r. tag előadása, mely által Schelling Fr. bölcsészetének harmadik korszakát ismerteté.

Hunfalvy Pál r. tag indítványa folytán az Akadémia fel fogja kérni a marosvásárhelyi főiskola tanári karát, hogy Apáczai Csere Jánosnak azon főiskola könyvtárában Szabó Kár. I. tag által föltalált Logikáját leiratás és ha lehet, kiadás végett közölni sziveskedjék.

Említenünk kell meg kéméndi Várad i Ádám értekezését, melyet Déváról küldött be, egy régi magyar szövegű feliratról, mely égetett kövön olvasható s az egykoron Erdélyben létezett Cisterczék korából való s szinte páratlan ritka, s azért nagybecsű.

Jan. 26-án az I. osztály tartá ülését. Az akadémia szótárának első kötete készen lévén, sőt már a második kiadás is szükségesnek mutatkozván: Ballagi Mór olvasa fel néhányat azon észrevételek, pótlékok és helyreigazítások közül, melyek ezen első kötetre vonatkoznak s több helyről beküldettek, mint megannyi bizonyítványai azon élénk figyelemnek, melylyel a nyelvészettel foglalkozó minden rendü hazafiak e nagy munkát kísérik. Erre vissza kell még térnünk.

Ausztráliának egyik angol lakosa, kinek magyar neje minden áldott nap a magyar borok dicséretét hangoztatja, nem tudván kihez forduljon, az Akadémiának irt levelet, melyben utasítást kér, hol és ki által juthatna hamisítatlan jó magyar

borhoz. — Mindenesetre jellemző, hogy aránylag fiatal Akadémiai híre már él Ausztráliában is, míg boraink régi híre borkereskedőt még nem tett nevezetessé egyet sem.

**Válaszul az 1849 — 57-ik évi Magyar könyvészetet illető
bírálatfélére. *)**

A szóbanlévő könyvészetet ezelőtt néhány hóval adtam ki, használni kívánva az által mind azoknak, kiket e nemű munka érdekel.

Miután a címlapon nem lehet mindent elmondani, előbeszédet is irtam ahhoz, melyben többek közt ez olvasható:

„E munka szövegének összeállítása nem az én érdemem. Ezt néh. Magyar Mihály könyvárus 1855-ben indította meg s adta ki havi számokban, lépést tartva a megjelenő irodalmi művek feljegyzésével, s e mellett egyszersmind az 1849-ik évtől addig megjelenteket is szorgalmasan gyűjtve közölte utólagosan. Az 1857-ik év végével megszűnt e könyvészet kiadása, s annyiban csonka maradt, a mennyiben a kiegészítéseül ígért szaklajstrom csak ígélet maradt. — A könyvészeti összeállítások iránt némi érdekeltséggel viseltetve minden e nemű munkát megszerzek s megszereztem annak idejében azon magyar könyvészetet is; de miután azt a fentebb említett kiegészítés nélkül gyakorlati használatra teljesen alkalmatlannak találtam, magam fogtam hozzá annak e tekintetbeni kiegészítéséhez, s készítém hozzá saját használatomra a tudományos szaksorozatot, nem is számítva arra, hogy azt még ily módon érvényesíthetem. — A Magyar Mihály-féle raktár t. i. a tulajdonos elhalása következtében pár évi szünetelés után árverés alá került, mely alkalommal a magyar könyvészet példányai birtokomba jutottak, s ezeket a magán használatomra készített tudományos szaksorozattal kiegészítve közrebocsátani, nem láttam feleslegesnek.“

Nagyon elfogult ember lehet tehát az, ki, mint A. ur a kritikai lapok ez évi folyamának 2-ik számában, ily előzmények után is azon fölfödözést akarja tenni, hogy ez nem új munka. — Én a címlapon is egyszerűen csak kiadónak írom magam, s azt hiszem ez által nem követtem el szerénytelenséget.

A mi A. ur többi akadémikuskodásait illeti, nem bocsátkozom itt hosz-

*) Az audiatur et altera pars szent lévén előttünk, itt közöljük a multkor kiszorult választ.

szas fejtegetésbe, hisz a műből úgy is eléggé kitűnik a könyvészeti elv, és rendszer melyet követtem. Ha ő ezt akár roszakaratból, akár tudatlanságból felfogni nem bírja, nem akarja, arról én nem tehetek. — Annyit azonban tudhatna, hogy egy író összes munkáinak kiadása, nagyon encyclopaedicus tartalmú lehet, s azt valamely tudomány szakba erőszakolni, hasztalan törekvés. — Csak mosolyoghatni A. ur azon okoskodásán is, hogy miután például Bajza szép verseket irt, tehát annak összes munkáit is a szépirodalomba akarja beosztani.

Jól tudom én azt, mert gyakorlatból beszélek, hogy némely műveknél nem oly könnyű meghatározni a rovatot, melybe szorosán tartozik, s néha nagyon is alkalmazható a magyar szójárás: ha akarom vehes, ha akarom nem vehes. — Egy-két mű besorolásánál pedig tévedhet nem csak a száraz bibliographus, ki gyakran csupán a czim után kénytelen határozni, hanem tekintélyes irodalomtörténész is, pedig ennek már csak inkább tiszte a műveket tartalmilag ismerni. — Ferenczy „Magyar irodalom és tudományosság történetében“ például Jósika Irány czimű műve az Államtudományok közzé van sorolva, holott csak egy futó pillantás is e műbe akárkit meggyőzhet, hogy az egyáltalában nem oda való.—

A tudományos szaksorozatban én egy oly, czélszerűnek bizonyult modort, kísérlettem meg, mely irodalmunkban eddig minden előkép nélkül áll. Hogy e tekintetben minő érdemek illetnek meg, nem feszegetem, annál inkább nem vitatom; mert nem valódi vagy álérdemeket vadászni, hanem e parlag téren az által is némileg használni óhajtottam.

Demjén József.

Nyílt tér. *)

Groszmann Ignácznak.

(Vége.)

h) A 10.) pontban G. úr ezt mondja: „A mit a tantétek meddőtartalmáról, a példák haszontalanságáról stb. stb. mondtam, azt az antikritika legbölesebben elhallgatta.“

Lássa G. úr, én önnek hiszek, s mulasztásomat töredelmes szívvel bánom, s azonnal jóvá teszem. Kezdjük a példák haszontalanságával. Én mennyiségtanomban a példákat úgy választottam, hogy azokat a tanuló a bebizonyított tantétek segítségével megfejthesse, s minthogy

*) Az itt megjelenő cikkekért csak a sajtóhatóság irányában vállalja el a felelősséget a szerkesztőség.

oktatni, s nem bámultatni kívántam, a műtétekről szóló tantéteket befejezván, előbb kidolgozott fokozatos nehézségű példákat adtam, s csak ezután hasonló modorban összeállított kidolgozandó példákat. Hogy ezen mód célhoz vezet, azt több évi tapasztalásomból tudom. — A számtani műtétekhez való példákat elvont számokban adtam, jól tudván, hogy a kinek inkább a megnevezett számok tetszenek, annak a számok neveiről nem kell sokat gondolkozni.

Ha G. úr hiszi és vallja, hogy Betüszámtana „Első szakaszának“ 2. §. után a 19. lapon olvasható ilyféle feladatok :

„II) Legyenek összeadandók :

$$9a + 15bc - \frac{3}{4}d^m + 0.25h^{\frac{2}{n}} - (k^{mn} - p^4) + 5 \times 4^m - 3bc + \frac{2}{3}h^{\frac{2}{n}} - 17.3a - 4(k^{mn} - p^4) - 13bc - 7 \times 4^m + d^m + 14a - 6bc + 8a + 4^m,$$

azután a 4. §. után 24. lapon olvasható ilyféle feladatok :

„II) példa. Kisebbítendő :

$$-abc^x - def\sqrt[n]{} + 13gh^v + 15kl^2m^3 + \frac{3}{4}p^2q^3r^4 - 0.45s^3t^4u^5.$$

Levonandó :

$$14gh^v (3p^2q^3r^4 - (5def\sqrt[n]{} 27gh^v - (8abc^x + 35^3t^4u^5) + 14kl^2m^3 - p^2q^3r^4 - 7abc^x))$$

általában, s különösen a középtanodákban jó sikerrel adathatnak, s ha hiszi és vallja, hogy az ily példák az előrebocsátott tantétek fölvilágosítására, s így az ifjú elméjének fejlesztésére czélszerűek: én férfiak vagy e korhoz közel állók részére irt mennyiségtanokban lévő példák meddőségének bámulása közt G. urat a legboldogabb halandónak tartom. — Dr. Schulz (Strasznitzki) és Dr. Salomon a bécsi műegyetemnek híres mennyiségteni tanárai az algebrai műtéteket hallgatóiknál ilyféle példákkal kezdték fölvilágosítani :

(Dr. Schulz a 146. lapon) 1.) $6ax - 2ax + 7ax - ax = 10ax.$

2.) $7xy + 16xy - 8xy + 2xy = 17xy.$ stb.

(Dr. Salomon a 60. lapon) I. $5a + 7ac - 26 + 7$ } Summanden
 $3a - 5ac + 26 - 13$ }

 $8a + 2ac + 0 - 6$ Summe.

A mennyiségtan tanításában megöszült (s már elis hunyt) jeles két tanárnak ezen eljárása teljes mértékben helyeseltetni fog azoktól, kik saját tapasztalásukból tudják, hogy mit tesz mennyiségtant általában, s különösen gyermekeknél tanítani.

Ennyit mennyiségtanom példáinak haszontalanságáról.

A tantétek „meddőségét“ rövidebben végezhetem. — A mennyiségtanban minden tantét valamely mennyiségteni igazságot állít, mi azután be is bizonyíttatik. Ezt tevém én s ezerezen előttem. Ha ezen, a tantétekben kimondott s bebizonyított igazságok G. úrnak meddők, nem

velem, hanem saját kedves én jével van dolga, s őszinte kívánom, hogy a processust jó sikerrel végezze. — Különös egy tudomány ám ez a mennyiségtan. Igazságait majdnem lapidaris módon formulázza, nem törődve azzal, formulázott igazságaiban mennyit lát ez vagy amaz. Így történik azután, hogy p. ezen ismert mennyiségtani igazságban:

$$f(x+w) - f(x) = f'(x)w + \frac{1}{2}f''(x)w^2 + \dots$$

sokan semmit se látnak, mások keveset, míg a beavatottak számtalan mennyiségtani igazság szerény külsejű képviselőjét üdvözlik ezen kifejezésben.

i) A válasz 6.) pontjának kezdete világosan mutatja, hogy G. úr ellenkritikámnak 7. pontját érteni nem akarja. A hely, melyet G. úr érteni nem akar ez: „Hisz ezen fejezetben a számrendszer általánosan a számtani műtétek egyenként a hatványozás szabályaira, mint egységszerű természetes alapjukra fektetvük.“ Hol van itt vagy az egész 7. pontban, sőt egész ellenkritikámban az mondva, mit G. úr válaszában 6. pontjában állít: „nem én (ugymint G. úr) vagyok az . . . hanem mindezeket az ellenkritika mondja.“ — Itt ismét az a görög Philalet-h-es beszél; azért bátor vagyok G. úrhoz fordulni, s őt megkeresni, mutatná meg annak az idegen hangzatú névvel bíró bírálónak, hogy mennyiségtanom 8. fejezetének tárgya ez: A tizedes számokkal való számolás. Magyarázza meg neki tovább, hogy ezen fejezetben, fölírásánál fogva a tizedes egészeknek a tizedes törtekkel együtt kell tárgyalatniok, de előbb a számrendszerekről általában, s miután a tizedes számrendszer történeti fejlődése bővebben magyaráztatott, a tizedes számrendszerrel specialiter kell szólni, s csak ezután a tizedes egészek és tizedes törtekkel való számtani műtételekről. A 8. fejezetnek logikai rendje tehát ez: Számrendszer. Tizedes számrendszer. Tizedes számokkal való számolás. — Kinek juthatna a dolog ily állása mellette észébe józan állapotban mondani: „hogy a számrendszerek fejtegetése a tizedes törtekkel való számlálásnak alkatrésze.“ Ilyesmit még forólázban se tudnék mondani.

G. úr, mint a jó anekdota-beszélő, a bevégzett tárgy egyes szavából új eszmét ébreszt föl lelkében, s így kezdi a „több tekintetben nagyon tanulságos tárgyat“ előadni: „A 177. §-nak észrevételében az mondatik, hogy a tizedes rendszer eredete két kezünk tíz ujjaiban keresendő. A honnan van, hogy az oly régi, mint a nemzetek eredete.“ Ezen idézés megint Philaletesre emlékeztett. Én mennyiségtanom 123. lapján az észrevételben ezeket mondom: „A tizedes számrendszernek eredete valószínűleg két kezünk tíz ujjaiban keresendő. Innen magyarázható, hogy ezen alapszámmal élés oly régi, mint a nemzetek eredete.“ Nemde G. úr, ez már más, s ön megmondhatja Ph. úrnak, hogy Wittstein is ezt mondja 137. lapon a 216. §. után; sőt Dr Schulz (Strasznitzky) is

ezen véleményben volt. (L. a 3. lap 18. sorát). Ezen Dr. Schulz nem tartá a számrendszerek elméletét, sőt még a tizedesnek történeti fejlődését sem, meddő dolognak. „Es wäre“ mondja ő „sehr zu wünschen, dass man beim Rechenunterrichte auf die stufenweise Entwicklung des Zahlensystems gehörig Rücksicht nehmen würde, damit das Rechnen nicht in einen geistlosen Mechanismus ausarte.“ De térjünk vissza G. úrhoz, ki az idézett 6. pontban most oly gyönyörűen folytatja combinatióit, hogy ezeknél (Az ember . . . birtak stb. stb.) eredetiebbet ritkán lehet olvasni. — Észrevételemből kiki legfeljebb azt fogja következtethetni, hogy én hiszem, mikép már a legelső nemzet ezen a l a p s z á m m a l t. i. a tizzel, élt, mert én a nemzetek eredetét s ezen alapszámmal való élést mondám egykorúnak. Ha G. úr a nemzetek eredetét az emberi nem eredetével összezavarván, Ádámig megy, még azt sincs okom tagadni. De azt minden esetre ki kell emelnem, hogy a tizedes számrendszer meg volt mind a görögöknél, mind a rómaiaknál, de csak a nyelvben, és nem a számjелеkben is. Ismételve bátorkodom G. urat Dr. Schulz fentebb idézett helyére figyelmeztetni, s egy új hamis idézést signalizálni. G. úr ezen pontnak vége felé azt írja, hogy én mennyiségtanomban ezeket mondom: „ . . . elbeszéltek, mikép az arab számjegyek Indiából eredtek, (. . .) aztán hogy a Rómaiak (. . .) saját számrendszerrel birtak stb. stb.“ — Én mennyiségtanom 124. lapján ezeket mondom :

„E jegyek (1, 2, 3, 4 . . .) Indiából veszik eredetüket, a honnan azokat, a tizedes rendszerrel együtt hozzánk (t. i. Európába) az arabok hozták. . . . A görögök és rómaiak nem e jegyekkel, hanem mint tudva van, saját betűikkel éltek, de nem a tizedes rendszer szellemében; mert míg az egyet e jellel I fejezték ki: addig a tiz, száz, ezer stb. új jegyekkel (X, C, M) fejeztettek ki.“ Nincs szerencsém G. urat személyesen ismerni, azért megbocsát, ha ily előzmények után őt igen gyenge szemű férfiúnak képzelem.

j) A válasz végén G. úr ezeket mondja: „Ha a közvélekedés szerint (A közvélekedéshez sok személy kívántatik!) valamely akadémiai vagy tanáregyleti tagtársa Főtisztelendőségedért felelt volna, nevemet még most is, valamint mind azon bírálatok közlésénél elhallgattam volna, melyeket Főtisztelendőséged többi művei fölött elkészítettem, s melyeket sorban közzé valék bocsátandó.“

Miért vetkőzött ki G. úr álnevéből tudnom fölösleges; hogy ez nem történik, ha a bokorba oly jól nem tüzelek, azt látom. Tehát mit kellett volna tennem? Várnom, míg más a nekem odadobott keztyűt helyettem fölvette volna! Ha az isteni gondviselés nem magyarnak teremtett volna, hanem . . . nak, akkor csakugyan G. úr szavai szerint, vagy mit is mondok! a közvélekedés szerint cselekedtem volna. Magyar

létemre azonban azt hívném, hogy kár volna más embert veszélyeztetni, majd elbánok én avval a görög nevű úrral, et successit.

A válasz 10.) pontja után G. úr azt mondja, hogy kész saját meggyőződését okvetlen megtagadni, stb. stb. ha széles e hazában elismert szakférfi, munkám vagy antikritikám mellett keresztyén igazságszeretetből felszólal.

G. úr bizonyosan tudja, hogy mi annak a neve, ki meggyőződését megtagadja; nagy lehet tehát ott a baj, hol ilyféle megtagadás vettetik a latba. Én részemről alapos meggyőződésemet a világ semmi kincseért megtagadni nem fogom; mert az ember meggyőződése nem papucs, melyet magunktól kényünk kedvünk szerint eldobhatunk. S miután én minden ember meggyőződését (de nem személyes piszkolódásait) mint ilyet tiszteltem, soha se juthatott eszembe G. úrtól ily, simán mondva, áldozatot követelni; mert én tökéletesen meg vagyok győződve arról, mit G. úr válaszában első pontjában fölhoz, t. i. hogy egy árva betűt sem vonhat vissza mind abból, a mit kritikájában munkám fölött ki mondani bátorkodott. Hisz arra, hogy valaki hibás meggyőződését változtathassa (de megtagadnia még ezt se szabad, hanem ha alaposabb meggyőződéshez jutottunk, a hibás meggyőződést megjavítjuk), idő s őszinte búvárkodás kivántatik. Sok viz fog még a Dunán lefolyni, míg G. úr kritikájának alaptalanságát belátandja. De még akkor se gondolja, hogy most már iskolai munka megbírlására minden kelékekkel el van látva. Ez egy nagy tapasztalati problema, melyet ismét tanulmányozni, és pedig tapasztalati úton s lelkiismeretes tanulmányozni kell.

Multi tulit fecitque puer sudavit et alsit.

G. úr válaszában 31. l. indirecte tudtomra adja, honnan kerülhetne ki oly szakférfiú, ki mellettem kardoskodni kész volna. Köszönöm az inviatiot. Hazánk mennyiségtaniróit ismerem, de iskolák számára irt munkácskám miatt tudományos munkálkodásaikat egy perczig sem fogom zavarni, annál inkább, miután az 1862. évnek „Kritikai Lapjaiban“ bizonyos Philalethes úr munkámat oly páratlan modorban, és eddig még nem hallott alaposággal megbírlta. Jól tudom, hogy G. úr inviatiójának követése igen divatos dolog, (a neve: pajtáskodás) de nem élek vele. Ha mennyiségtanomról, mely G. úr szerint = Wittstein, Philalethes kritikájánál is alaposabbat kíván, olvassa Rühle úrtól Wittstein mennyiségtana fölött (Zeitschrift für das Gymnasialwesen XI. 9.) közlött bírálatát.

G. úr válaszában 32. l. ezeket írja: „Azonban tudja meg Főtisztelendőséged (értem, vitéz kapitány aram!), hogy munkám nem régen német nyelven is megjelent. . .“ Köszönöm a személyes tudósítást, de miután a magyar megvan, a németre nincsen szükségem, elég ilyenből

egy is. Különben eliheti G. úr mikép őszinte örülök, hogy betűszám-
nát németre fordítva kiadta. A magyarországi l a p o k b a n megjelent
magyar bírálatokat sem ártana német fordításban ezen mennyiségtaná-
hoz csatolni. Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.

G. úr válaszában még azt is állítja, hogy én ellenkritikámban csak
j e l e n t é k t e l e n e b b ellenvetéseit, azokat is e l f e r d í t v e említém.

Kár volt G. úrnak ezen elferdített helyeket elő nem sorolni, mint
azt én jelen válaszómban és ellenkritikámban tettem, (s mit neki tenni
igen könnyű lett volna, miután én minden idézésnél a lapot, vagy az idé-
zett hely szavait följegyeztem) s a részemről meg nem említett jelenté-
kenyebb ellenvetéseket erkölesi számlám „Soll“-jába nem helyezni. Ez
lett volna azután a szép diadal! Hanem midőn kihívott ellenfelünk a
megtámadást m i n d e n p o n t o n visszaverte, azt mondani, hogy biz az
nincs úgy, mert a gyalogság és a lovasság vesztve van ugyan, de a fe-
dezetlen ágyúk megmaradtak, egy kissé nevetséges mentség.

A válasz még azt is említi, hogy Philaethes úr irányában m é l -
t a t l a n e l j á r á s t követtem.

Én meg vagyok győződve, hogy minden értelmes, s a becsület dol-
gához értő ember Philaethes kritikájának s ellenkritikámnak elolvasása
után azt fogja mondani, hogy kár volt az igazságot annak a Philaethes-
nek egy kissé vastagabb hangon oda nem mondani. Különben vígasz-
talja magát G. úr, meg van írva:

Qua mensura mensi fueritis, eadem remetietur vobis.

Budán, Januarius 15-én 1863.

Dr. L u t t e r N á n d o r.

T á r c z a.

Pályázat. *)

A nagyvárad i jogakadémiánál a történelmi és sta-
tistikai tanszékre pályázat nyitattik.

A folyamodni kívánók kérvényeiket, koruk, vallásuk, végzett tanul-
mányaik, képességek, akad. rangjuk, politikai és erkölesi magukviselete

*) Hogy élet es tudomány közt hazánkfiai javára minél bensőbb viszony fejlőd-
hessék, semmi sem látszik szükségesebbnek, mint alkalom, hogy minél gyakrabban
találkozhassanak. E nézetből szívesen nyitunk lapjainkban tért minden közlésnek,
mely ilyen alkalmul szolgálhat. — Egyuttal a hivatalos irodalomból is nyújthatunk
ilyenkor egy-egy példányt, azon értelemben, mint multkor meg volt érintve (l. jelen
folyamunk 21. l.).

feletti bizonyítványokkal s életrajzi vázlattal f. é. febr. 20-ig a nváradí jogakadémia igazgatóságához intézni kötelesek. Ha rendes tanár kineveztetik évi díja 1050 ft. a fokunkinti előléptetés igényével; ha rendkívüli: 945 ft.

K o s z o r ú k.

Almási Balogh Tihamér és Kétli Károly jan. 21-én avattattak fel orvos tudorokká.

Egy kis helyreállítás.

A remek szónoklatban, melynek hivatása néhai id. Majláth Györgynek emlékét megújítani és — *si quid habent veri vatum praesagia* — megörökíteni köztünk, a sok nagyértékű idézet közt van egy, mely úgy, mint azt lapjaink közölték, nem egészen hibátlan.

Az idézet ez:

Par tibi, Roma, nihil, cum sis prope tota ruina,
Et quanta fueris integra, fracta doces.

A szónok azt mondja erről, hogy ő azt egy középkori iróból vette. Tudjuk, a középkori írók mily aprólékos szigorral kezelték a prosodiát; már pedig itt a második sorban két helyen fordul elő rövid szótag, hol hosszúnak kell állnia. Rövid a *q u a n t a* szóban a vég A, és rövid a *f u e r i s* szóban az *i s*. Miért rövid mind a kettő, s miért kell oda, hol állnak, hosszú szótag: itt bővebben fejtegetni annyi volna, mint „baglyokat vinni Athénébe.“

E helyett inkább adjuk a verspárt, úgy mint mi tudjuk:

Par tibi, Roma, nihil cum sis prope tota ruina; et
Integra quae fueris quantaque: fracta doces. —

A kislelő társaság évi nagygyűlése febr. 6-án is közelg. Elnöke b. E ö t v ö s J ó z s e f megnyitó beszédén kívül Sz á s z K á r o l y Z r i n y i című költői beszélyt olvasand, T ó t h K á l m á n pedig legendát e cím alatt: **A m i t a z I s t e n v é g z e t t.**

Nyilt levelezés

a Krit. lap. ügyében.

10. Író, kiadó és könyvkereskedő urainkat kérjük, olvassák el jelen évi első számunk első cikkét, s tiszteljenek meg bizodalommal A szerkesztőségi szállás most Pesten van a Nagy-hid utczában, a Redoute épület I. emeletében. Közelebbről utasít az iskola szolgálja. Oda méltóztassanak utasítani mindent, a mi a Krit. Lapokat bármiképen illeti.

Egyuttal minden t. ügyfeleinket kérjük, vegyék tekintetbe eredeti tudatlanságunk legyőzhetlen részét, és tudassák velünk mindenkor azt is, hol és mikor találhatja őket minden bizonynyal, a mit nekik szándtunk.

11. A Krit. Lapok mindennevü részeseihez. Komoly szándékunk lévén szellemi közéletünk minden ágaira kiterjeszteni jóakaró és önzéstelen figyelmünket, hogy a közélet a tudományal és művészettel általunk is közelebbről érintkezhessenek s egymásra kölcsönösen azon jótékony hatást gyakorolhassák, melyet a test, az érzékek és az ész szüntelen gyakorolnak egymásra: szives közremunkálásért esedezünk. Tudjuk hogy sok tehetség, sok készütség, sok érett képesség van a hazában és a külföldön, melynek hiányzott a tér, hol szellemi munkássága válogatott kisebb gyümölcseit bemutathatta volna. — Ily térül ajánljuk lapjainkat. Az írók díját magánúton fogjuk elintézni. Azalatt e tárgyban figyelmeztetünk második számunk első cikkére.

12. A. R. urnak P. Sz. El kell szoknunk a gyermekek szájába illő azon mondatunkról: A d j, u r a m, d e m i n d j á r t! Várni nem jár mindig kárral, s nem is fárasztó, ha azalatt, míg az őszi gyümölcs megéri, szénát s gabnát takarítunk, s nyári gyümölcseről is gondoskodtunk. Csak az vár nehezen, kinek szeme folyvást az óramutatón áll, ez pedig csak a dologtalanok szokása.

13. V. L. urnak Dr-ben. A könyvkereskedésről irt korszerű sorait ritka élvezettel olvastuk. Mi is azt hisszük, hogy mindaddig, míg a posta-szállította olvasmányok az olvasó közönség tanulás vágyát egészen kielégítik, addig a könyvkereskedés mindig pangni fog, s nemzeti életünk üdvös megtermékenyítéséről a tudomány által le kell mondanunk. Maradandó beesű cikkét akkor fogjuk adni, mikor a körülmények leginkább javaslandják.

Kiadó és felelős szerkesztő: **Riedl Szende.**

Főmunkatárs: **Hegyi Gyula.**

Pest, 1863. Nyomatott Kozma Vazulnál. (Hal-piacz és aldunasor sarkán 9. sz.).